

DE RAT VAN AMSTERDAM

Pieter Waterdrinker

De rat van Amsterdam

Nijgh & Van Ditmar
Amsterdam

Eerder verschenen van Pieter Waterdrinker:

Danslessen (roman, 1998)
Kaviaar en ander leed (verhalen, 2000)
Liebmans ring (roman, 2001)
Een Hollandse romance (roman, 2003)
Duitse bruiloft (roman, 2005)
Montagne Russe (verhalen, 2007)
De dood van Mila Burger (roman, 2010)
Lenins balsem (roman, 2013)
De correspondent (verhalen, 2014)
Poubelle (roman, 2016)
Tsjaikovskistraat 40 (roman, 2017)
Een dame in Kislovodsk (verhalen, 2018)

www.nijghenvanditmar.nl

Eerste druk 2020

Tweede druk (e-book) 2020

Derde druk 2020

Vierde druk 2020

Vijfde druk 2020

Zesde druk 2020

Zevende druk 2020

Copyright © Pieter Waterdrinker 2020

Foto auteur Julia Lisnyak

Omslag bij Barbara

Omslagillustratie Tjalf Sparnaay, *Vlaamse friet II*, 2003,

130 x 100 cm, olieverf op doek

Kaartwerk Yde Bouma

Typografie Zeno Carpentier Alting

NUR 301 / ISBN 978 90 388 0853 6

Voor Julia

Geld droop door de vingers van de verzadigden; zij bezaten de macht; vrees voor de hongerigen voedde hun wreedheid; vruchtbaarheid van hun goederen deed hun trots zwellen; ze dronken champagne in paleizen die baadden in licht; ze ratelden in hun auto's van zaken naar geneugten; van geneugten naar zaken; voetgangers stierven onder de wielen.

Joseph Roth, *Het spinnenweb*

BOEK EEN

EXODUS

I

Ik ben Ruben Ivanovitsj Katz, verwekt en geboren in het roemruchte, in de zwarte mistflarden van de geschiedenis ten onder gegane Sovjetrijk. Let, Rus, Jood – in de loop der jaren hebben ze me van alles genoemd, mijn dierbare landgenoten.

Vanaf mijn eerste jeugdpuisten – voor de spiegel in het pension aan zee, waar we toen nog waren ondergebracht, kneept ik ze iedere ochtend met trotse walging uit – was ik ingezetene en al spoedig onderdaan van het bloembollenkoninkrijk aan zee.

Gedoteerd met alle rechten en plichten, maar dat laatste is in deze streken net wat je er zelf van maakt.

Ik was elf toen we de grote oversteek ondernamen. Dwars door de vroegere Europese slagvelden. We stopten twee uur in het nog maar pas van de socialistische communisten bevrijde Weimar. Tussen de slanke spitsen van katholieke en protestantse kerken en Duitse huizen, waarvan het pleisterwerk nog niet was opgeknapt.

Overal heerste nog de bruinkoolgeur van de voormalige DDR.

Mijn vader was een fanatiek bewonderaar van zowel Goethe als Napoleon, die elkaar – naar ik meen – drie keer hebben ontmoet. Twee historische grootheden, daarvoor heeft een mens wel een oponthoud van een paar uurtjes over! En de slag bij Jena, net als die bij Waterloo, bij Stalingrad, aan de Elbe, bij Bagdad en Mosul...

Maar ik ga hier geen geschiedenisles geven.

Het mietje dat me drie dagen geleden hier in mijn cel kwam opzoeken, met een zijige onderdanigheid die me terstond miselijk maakte, alsof hij op audiëntie was bij diezelfde Napoleon of Goethe en niet bij de zoon van een immigrant, een allochtoon met een strafblad, vertelde me, of beter gezegd: heeft me aangeraden, op het hart gedrukt, dat ik alles eens moest opschrijven. Om inzicht te krijgen. Zelfkennis. Rust. Zodat ik niet nogmaals, zoals gisteren bij de werkverschaffing, dennenappels naar iemands kop zou mieteren. Vloekend. Niet in het Neder-

lands, maar in het Lets. Met in mijn moedertaal het Russisch een ‘neuk-je-moeder’ erachteraan: *Job tvojoe mat’...*

Een tocht over land, om op die emigratie terug te komen, in onze urinekleurige Lada van drie volle dagen – mama, papa en ik. Het waas van Liza zwevend en walsend door onze hoofden. Tot op het laatst wilde ze bij het professionele ballet. De ijzeren grenzen en binnengrenzen waren nog niet geheel verdwenen. We denderden een stuk door het wonderlijk mooie Litouwen. De naaldboombossen vlamden bij een ondergaande zon mica- rood op, alsof de boel in brand stond. Bij het ochtendgloren, als we na een paar koppen thee en een appel van de datsja, die we voor altijd hadden achtergelaten, weer op weg gingen, grauwden de woudreuzen als een conclaaf kwaadwillende spoken.

We reden van Letland naar Litouwen, vervolgens een stuk door het wat vlakke Wit-Rusland. De akkers waren leeg. Onafzienbare einders van stoppelvelden. Nergens zag je ook maar een koe, een paard of een ander stuk vee. Alles was opgevreten, verdwenen, verpatst. Opgezogen door het zwarte gat van de zwarte markt. Wel wapperden overal nog Sovjetvlaggen. Propagandaleuzen aan gevels van fabrieken en woonkazernes riepen op tot een lichtende toekomst. Op de bakstenen muur van een nog actieve gevangenis uit de tsarentijd, met prikkeldraad en wachttorens, stond: *Wij leven en werken vrolijk! Wij zitten onze straf uit voor een betere toekomst!*

Op een straathoek stonden mensen als pinguïns in de rij voor een winkel waar amper nog iets werd verkocht. Hen liet de aanwezigheid van een reusachtig cachot, op een plek in het centrum waar in beschaafde Europese steden een raadhuis staat, met in de feestmaand december een kerstboom vol vrolijke lichtjes ervoor, totaal onverschillig.

Mijn vader keek even op, hief één hand van het stuur en riep: ‘Wat een stakkers toch daarbinnen!’

Een paar tellen later reden we het vroegere Jodenstadje alweer uit, langs schoorstenen die roestkleurige wolken rook uitbraakten.

De Sovjet-Unie was nog geheel intact. Het was mooi weer.

De hemel koepelde indigoblauw, hoog en strak. De wolken, de cumulus-verschijningen als zwangere walvissen, kwamen pas toen we de grens met Nederland waren gepasseerd. Daar begon het meteen te regenen. We stonden stil. En terwijl we stilstonden, in een landschap zo plat als een pannenkoek, een groenbeschimelde pannenkoek met in de verte dezelfde silhouetten van hoogbouw als in een willekeurige grote Sovjetstad, zag ik voor de eerste maal in mijn leven een file. We hadden veel bejijks vanwege onze Lada. Sommige snurkers hielden een duim naar ons omhoog. Of begonnen zelfs te toeteren. Een oceaan van auto's, modellen die ik slechts kende van de tv, de bioscoop en foto's, strekte zich voor ons uit. Wat een machtig schouwspel was dat in 1990, mijn allereerste file!

Kalm schommelend hadden we Wit-Rusland achter ons gelaten. Vogels vlogen op uit het voorbijschietende struikgewas. Hier en daar werd het kapotte wegdek afgewisseld door zomaar een paar kilometer wit uitgeslagen beton; door de Duitsers er voor de eeuwigheid neergelegd. Mijn vader gaf telkens vol gas, een kreetje slakend, energiek en zielsblij. Met zijn vijfenveertig jaar had hij nog een heel leven voor zich.

'Maar wat doen we met Liza,' had mijn moeder op een avond gezegd. 'We kunnen onze schat toch niet achterlaten?'

'Liza is dood,' had mijn vader ijskoud geantwoord.

Als tijdverdrijf begon ik met het determineren van de vogels. Stoïcijns noemde ik hardop de Latijnse namen. Mijn vader corrigeerde me soms. Mijn verwekker die alles zag, die alles wist, die al in gedachten marineerde in de toekomst. Een nieuwe toekomst, een kapitalistische toekomst, samen met zijn vrouw en zoon.

Mijn moeder keek vrijwel de hele tijd stilletjes voor zich uit. Vanaf ons vertrek in Riga had ze voornamelijk gezwegen. Pruilend vanonder haar bonte hoofddoek. Ze zag eruit als een boerin op een schilderij van voor de revolutie. Haar aardwerkblauwe ogen stonden dof, starend. Al jaren was er geen licht meer in. Stuiters van gearsten glas, als die van Phaedra, in wier oogsplinters het leven nog had gesparteld, terwijl ze proestend en gierend – een mensendier in doodsnood – mij smekend iets

had toegeroepen, haar pelsmuts op het hoofd, waarna ze met een armzalig plonsje was verdwenen, de Siberische diepte in, zo koud en zwart als het heelal. Samen met bijna de rest van onze expeditie. Zo is het gebeurd en daarom schrijf ik het ook zo op.

‘En vlak daarvoor?’ had dat mietje me gevraagd.

‘Hoezo vlak daarvoor?’

‘Wat gebeurde er daarvoor?’

‘Er gebeurde helemaal niets daarvoor! Hoor je me? Niets, helemaal níets! Wie bent u eigenlijk?’

We hobbelden, gleden en denderden dus door Wit-Rusland, op weg naar de Poolse grens. In de parelkleurige hoofddoek van mijn moeder waren kleine groene appeltjes geweven; dezelfde kleine groene appeltjes als van de appelboom op onze datsja. De laatste oogst lag in een jutezak achterin, boven op de koffers en wat schamel huisraad, zodat we er onderweg zonder omhaal bij konden. We haptten in het witte vruchtvlees van de Antonovka's. Onze appelboom was net als de noordelijke mens gemaakt om de lange barre winters te doorstaan en gaf in goede jaren honderd kilo.

‘Ze zijn nog te zuur,’ was het enige wat mijn moeder af en toe mompelde. ‘We hebben te vroeg geoogst.’

Mijn vader deed 's nachts in de van ongedierte wemelende onderkomens geen oog dicht; was sowieso op van de zenuwen. Met een stem als een kapot harmonium meldde hij dat we voor die rotappels zeker nog een paar weken langer hadden moeten blijven.

‘Dat zeg ik niet,’ sprak mijn moeder.

We verorberden alles tot en met het klokhuis. De kruidnageldroge steeltjes wierpen we met plechtige argeloosheid over onze schouders; zoals bedevaartgangers muntjes gooien in een heilige fontein. De antieke samowar lag eveneens achterin, gewikkeld in een zeemleren doek tegen het butsen. Sinds mensengeugenis had die in ons keukentje gestaan. Wat nog meer? Boeken, veel boeken. In het Lets, Russisch, Duits en Engels. Een schaakbord. Een wandelstok van mijn vader, ook al een erfstuk. Een baton met een gebarsten ivoren knop. Afkomstig uit het

Zwarte Woud. Badenweiler. Het sterfoord van Tsjechov. Het stond erop in het Gotisch. Diep verstoppt in een tas lagen twee bleekroze spitzten. Glimmend bij de punten. Met satijnen linten en van een absurd poppenformaat.

En mijn lieve moedertje zag er intussen met dat folkloristische vod op haar hoofd uit als een boerin. Terwijl ze verre van een boerin was, verre van dat! Als dochter van een professor biologie had ze achttien jaar lang voor de klas gestaan, wiskunde gedoceerd: geometrie en algebra. Op dezelfde school als mijn vader, voordat hij van de ene op de andere dag als leraar Duits werd ontslagen. Duitsland, had hij tijdens een les tussen neus en lippen opgemerkt, bestaat uit twee naties, maar uit één volk. Een leerling van hem, de ijverigste, de slimste, had het meteen doorgebrieft aan de rector. Er volgde geen tribunaal. Mijn vader werd gewoon eruit gelazerd.

De Sovjetcatechismus, volgens welke er twee soorten Duitsers waren – goede en slechte Duitsers, reine socialisten en verborgen fascistische kapitalisten – had hij tegenover de jongere generatie bezoedeld. En de jongere generatie, zoals we allen weten, is de toekomst, zodat mijn vader volgens de logica van het syllogisme tevens de toekomst had bezoedeld. Drie vetplanten, een poster van een theatervoorstelling van *Wilhelm Tell* en een goudvis in een kom, waarmee hij zijn lokaal had verfraaid, mocht hij meenemen. Kort erna vond hij een baantje als sjouwer van coulissen in het operatheater, waar ook balletten werden opgevoerd. Een prachtig, aan een kant in een glooiend park overlopend gebouw, op een kwartiertje stiefelen van de vermaarde jugendstilparels van onze stad. Vanwege zijn genie was hij binnen anderhalf jaar tijd opgeklommen tot plaatsvervangend hoofd lichttechniek. Het officiële hoofd lichttechniek gaf hem opgelucht alle ruimte, een goedmoedige Moskoviet van zestig die leed aan chronische jicht en de helft van het jaar doorbracht in sanatoria op de Krim en in het Kaukasische kuuroord Kislovodsk.

In zijn briljante lichtwatervallen heb ik als kind van vijf reeds *Giselle* gezien, de menselijke elevaties in *La Sylphide*, het uit Leningrad overgekomen *Zwanenmeer*, de operagezelschappen uit Perm, Oefa en Moskou. Liza zat naast me, vier jaar ouder, bijna

niet bestaand van vervoering, met het als in brons gegoten profiel van een volwassene.

Al snel kende ik aardig wat libretto's uit mijn hoofd.

Door de Poolse douane werden we getrakteerd op de ontvangst waarvoor mijn vader had gevreesd. We werden behandeld als schurftige honden. Onze karmijnrode USSR-paspoorten waren schuldbewijzen. Eeuwen van tsaristische en Sovjetoverheersing kregen we op ons bord. Wat kwamen we doen? Niets, we kwamen helemaal niets doen. We waren op doorreis. We waren vrij mens. Via het mooie Amsterdam zouden we onze tocht voortzetten naar Israël. Per vliegtuig. Alle vluchten tussen de Sovjet-Unie en Tel Aviv waren voor de komende maanden volgeboekt. Een nieuwe exodus.

Toen kwamen die Polen in beweging.

Een vetklep met rode snorharen stak een bolle spiegel aan een steel als een ondersteek onder het roestige chassis van ons wrak. Hij vond niks, begon in het Pools te vloeken. Daarna kwam een magere vent met ziekelijk waterige ogen in actie. Met een hamertje schoof hij op zijn rug onder de wagen en begon overal op te hameren. Hij tikte, dreunde en beukte alsof zijn leven ervan afhing. Het gebonk van die magere specht klonk tot in de wijde omtrek, deed pijn aan onze oren.

Het duo siste ons voortdurend toe waar of we de smokkelwaar hadden verstoppt. Kaviaar, wodka, sigaretten, iconen. Zwijgend schudden we onze hoofden. We bezaten niets van waarde. Behalve onze samowar, de spitzen van Liza, wat stukgelezen boeken, kleren en de jutezak met te vroeg geoogste Antonovka's. En toch bestierven we het van angst. Stel dat ze alsnog iets vonden?

Voor het eerst ervoer ik hoe een mens angst kan ervaren zonder schuldig te zijn. Zonder iets te hebben misdaan.

'To miejsce to obrzydliwa nora!' Dit riep mijn vader, het linguïstische genie, in het Pools uit, toen we uiteindelijk waren vrijgelaten. Oftewel: 'Dit is een vieze plek, een schijfplek!'

Vanaf dat moment was Polen dat ook voor mij: een schijfplek.

Voor een jongen als ik, geboren in het jaar 1978, in een staatskliniek in Riga, vlak naast de beroemde dom, met een van de mooiste gongslagen op aarde, klinken bevelen mij nog altijd niet alleen vertrouwd in de oren – ze bezorgen me meteen ook de stuipen.

Dokumenty! Paszporty! Passport!

Vanwege die angststuipen verslijten ze me hier voor gek.

Sinds mijn emigratie behoor ik officieel tot de generatie die niets heeft meegemaakt. Wij hebben alles cadeau gekregen. Wij hebben nooit tegenslag en ellende gekend. Oorlogen, epidemieën, politieke cataclysmen zijn ons bespaard gebleven. Tefalkinderen. Althans: dat kregen we te horen, daar op dat elite-gymnasium. Van een leraar geschiedenis die zelf ook nog nooit wat had meegemaakt. In dat geprivilegieerde broeinest van de vooruitgang bereidde hij ons volkomen ongeschonden voor op de toekomstige ongeschondenheid.

Twee weken geleden hebben ze me opgepakt en over vier maanden is de gedetineerde Ruben Katz – vaste klant in de bibliotheek van deze humane instelling – weer vrij. Om wederom volledig van al zijn rechten als Europees staatsburger te kunnen genieten.

De gevangenen hier zijn betonnen baarmoeders waaruit zelfs moordenaars zonder berouw na een huppeltje in de tijd weer opnieuw geboren worden. Het recht is geschied, de wraak namens de staat heeft plaatsgevonden, de humaniteit heeft overwonnen. Ze mogen weer op terrasjes in de zon gaan zitten. Genietend van Gods schepping. Met een consumptie erbij op kosten van de samenleving.

Daar waar je in mijn vroegere vaderland bij binnenkomst in de cel meteen, onder een bombardement van gejoel en getatoeëerde vuisten, halfdood wordt gemept. Na een seconde vliegt reeds de eerste tand eruit, heb je een scheur in je milt of lever, beurse nieren. Overal geschreeuw en ketchup. Om vervolgens, later in het kamp, te worden gesloopt. Langzaam – zodat men er genot aan beleeft.

Denkt u dat ik die penitentiaire snuiter, met zijn zijige ‘schrijft u alles eens op’ niet doorheb? Ik heb alles door. De we-

reld is een schouwtoneel. Maar ik heb al vroeg geleerd door de maskers heen te kijken. En er is nog iets, waarover ik voorlopig liever zwijg.

Ik kriebel dit alles op met een HEMA-vulpen, in een HEMA-schrift.

Eenenveertig ben ik. Volledig gezond. En binnenkort weer vrij man. Een vermogensdelict. Een kleine vis. Ik ben slechts een kleine vis. Voor kleine vissen, sprak mijn geniale vader, zijn er immer mazen om te ontsnappen. Als vis moet je nooit te groot worden.

Want vroeg of laat ben je er dan geweest.

2

Op een dag werd ik een rat. De rat van Amsterdam. Maar voorheen waren er wel degelijk verheven momenten in mijn leven geweest. De wereld was van glas en als ieder geluk nog niet gebroken.

Een van mijn vroegste herinneringen houdt verband met een gebeurtenis dertig miljoen jaar geleden, ergens aan de Baltische kust.

Ik was zes. Ik besepte dat ik kind was, dat er van mij werd verwacht dat ik speelde met andere kinderen. Zo leerde ik mezelf voor het eerst acteren, want op mijn zesde was ik de fase van het spelen reeds lang voorbij. Ik las als een bezetene. Boeken over de natuur, over ridders, over de Letse en Russische geschiedenis.

Onder aanvoering van oma Tanja, die met een orgie van poezen woonde op de begane grond van onze woonkazerne, vlak achter de dierentuin, werd ik met drie andere kleuters naar zee gestuurd. Eerst met de pleziertram; vervolgens met het boemeltje naar Joermala. Het silhouet van onze toverstad, met zijn torenspitsen en barokjuwelen, lag als uit zwart karton geknipt tegen de zomerhemel.

Op het perron werden ijsjes verkocht. Witte bolletjes in dobbelbekertjes van biscuit. Stroperig volgden we de bewegingen van een vrouw in een doktersjas die de ijsjes verkocht vanachter

een glazen vitrinekast. Ze had een zeugenkop en likte telkens aan haar bovenlip.

We wisten dat oma Tanja arm was.

Als afgerichte dieren gaven we geen kik.

‘Burgers, pas op, we gaan vertrekken!’ Een Russin, ook alweer monsterachtig dik, ditmaal in een antracietkleurig uniform, met een antracietkleurige pet met rode sierband op, hield een verkeersbordje omhoog. Een spiegelei. Ze fanfaronneerde: ‘Burgers, opgepast, de trein gaat vertrekken!’ en blies op een zilveren fluitje.

Onlangs ben ik lange tijd in Rusland geweest, zoals iedereen die niet onder een steen leeft inmiddels weet. De terugkeer van de landverrader Ruben Katz werd breed uitgemeten in de krant, op internet en op tv. Ook al hebben ze me, behalve dat kleine administratieve vergrijp, verder niets kunnen maken. En daarom kan ik u zeggen: achter de Oeral staan deze vrouwen er nog steeds. In antracietgrijze uniformen spiegeleieren omhooghoudend.

Voor vertrekkende en arriverende treinen.

‘Liefjes, poesjes van me!’

Ongedurig schoven we over de houten banken in de coupé. Alles trilde, gonsde, zwoegde, rammelde. Ik snoof het aroma op van stookolie, dat van gezouten augurken die een heer in een plastic zak meevoerde, terwijl het lieflijke Letse land langzaam voorbijgleed.

Een tochtje van nog geen halfuur.

Voor ons een wereldreis.

Bij het afscheid had ik me goed gehouden. Het bloed trok even weg uit mijn gezicht, maar ik hield me goed. Mijn moeder streek me over mijn wangen, over mijn toen nog graanblonde krulhaar. Ze bezwoer me dat ik tegen de avond weer terug zou zijn. Dat we *pelmeni* zouden eten (met klodders zure room, mijn lievelingskostje) en dat ze die middag met mijn vader en Liza even naar de dokter moest. Mijn oudere zusje lag al drie dagen als een blaffende zeeleeuw te hoesten; alsof ze kou had gevat tijdens het langlaufen of schaatsen, terwijl het al wekenlang iedere dag boven de dertig graden was.

Zelfs als het onweerde bleef het verstikkend heet.

‘Kinderen...’ Oma Tanja droeg een witte overgooier, met een witte flaphoed. ‘Vanaf nu doen jullie precies wat ik zeg, begrepen?’

‘Ja, *baboesjka!*’ klonk het.

‘En jij, Ruben?’

‘Ja, oma Tanja,’ zei ik.

Toen ik een kwarteeuw later een foto van haar zag, tussen de troep van mijn vader die ik opruimde, als enige zoon, besepte ik pas dat ze op dat moment amper vijftig moet zijn geweest. Oma Tanja, die zelf nooit kinderen had gekregen; die zelfs nooit getrouwd was geweest.

De witte en melkblauwe kwallen met hun felroze inwendige gifstippen boezemden me angst in. Maar juist door die vrees en walging raakte ik gefascineerd. De branding kabbelde. Stapte je in een bootje, of zwom je zomaar weg, dan kwam je uiteindelijk aan in Zweden. De Zweden waren ooit machtig geweest. Vechtersbazen. Leningrad was gebouwd tegen de Zweden, begonnen als een vesting, een militair bastion... De stad die vroeger Sint-Petersburg heette...

Aan dit soort kinderzaken dacht ik, terwijl ik me de gehele tijd heimelijk zorgen maakte over mijn zusje, de kwallen sorterend op kleur en formaat. Even verderop was een stel oudere jongens met ijzeren scheppen bezig de weekdieren in mootjes te hakken; als gelei lagen de lijken verspreid over het harde zand.

De moorden werden onder juichkreten uitgevoerd.

Oma Tanja lag op een klein wit handdoekje, haar flaphoed over haar gezicht. Haar tenen waren gezwollen van kalknagel. Niemand in onze portiek had zin de troep op te ruimen – de peuken, de flessenscherven, de mensenkots. Voor twintig roebel in de maand had het bewonerscollectief de socialistische plicht bij haar afgekocht.

‘Op een dag wordt het ook in onze straat feest, *baboesjka!*’ sprak mijn vader dikwijls, als hij mij ’s morgens wegbracht naar school en haar passeerde – een dweilende komma in het trappenhuis.

‘Zeker, *gospodin* Katz,’ zei oma Tanja dan. ‘Ook in onze straat wordt het op een dag feest... Ach, lieve jongen toch...’

Een natte chloorhand ging dan naar mijn gezicht.
Ze noemde mijn vader, de leraar Duits, gospodin. Heer.
Terwijl *tovarisj*, kameraad, ook in 1984 nog heel gangbaar was.

Ik hoorde mijn naam roepen.

Met kikkersprongen snelde ik, de zesjarige Ruben Katz, zoon van mijn vader en moeder, levend in de wereld van de mensen, over het gloeiende zand de koelte in van het pijnboombos.

De naaldengeur deed me duizelen. De drie buurmeisjes uit mijn portiek staarden me geheimzinnig aan, met reeds verdorven ogen. Twee Olga's en een Katja. Ze waren een jaar ouder dan ik. Urenlang hadden ze zich opgehouden in de schaduw van de sparrenbomen, met slechts hier en daar wat doorlekkend zonlicht, maar ze waren al zo bruin als karamel. Er bleek iets bijzonders aan de hand, iets spectaculairs. De twee blonde Olga's, in hun vanillekleurige katoenen broekjes zonder bovenstuk, bewogen zich behoedzaam rondom de ebbenhouten Katja in haar zwarte badpak.

Dure Hongaarse import, dat zag een blinde.

Haar vingers gingen als een zeeanemoon uiteen.

In de handpalm van Katja lag een klontje barnsteen. Ruw aan de ene, aan de andere kant door de natuur deels gepolijst. De oranjegeel gekleurde schat hield ze tegen de zon omhoog – een oog dichtgeknepen. En meldde dat de zwarte stipjes erin insecten van een miljoen jaar oud waren.

Vliegen, muggen, kevertjes.

'Dertig miljoen jaar,' zei ik.

'Hoezo dertig miljoen jaar? Dat kan helemaal niet.'

De zomer ervoor hadden mijn vader en ik mijn toen nog enige levende grootmoeder in Kaliningrad bezocht. Ook daar waren we in een boemeltreintje gesprongen, op weg naar de kust, en hadden we de opgravingen bezocht van het barnsteen-kombinaat in Jantar. Een oud klasgenoot van mijn vader die daar opzichter was, had ons rondgeleid over de zandgroeve, vlak aan zee, waar graafmachines de amber naar boven haalden. Op de terugreis had mijn vader me voorgelezen uit het boek dat hij ten afscheid van zijn oude schoolvriend had gekregen. Zijn acteurs-

stem klonk zo beeldend dat ik de hars in het oerwoud dat hier ooit had gewoekerd zag weglekken; torretjes en andere insecten in de lome drup meenemend, om voor eeuwig erin te worden gestold.

‘Dertig miljoen jaar,’ zei ik weer. ‘Een miljoen jaar in de wereld is helemaal niets. Althans, niet in de natuur.’

Toen begon het vechten.

Knieën troffen mijn buik, nagels schraapten over mijn rug; overal werd ik gemeen geknepen. Ook in mijn kruis.

De macht van Katja, wier vader een hoge positie bekleedde in de stadssovjat, had ik uitgedaagd; haar natuurlijke gezag waaraan ze zelfs de oudere kinderen in onze straat had onderworpen. Instinctief, als op afspraak, werd ze fanatiek bijgestaan door de twee Olga’s.

Hoewel alles was bedoeld als afstraffing, was ik voor het eerst in mijn leven ten prooi aan seksuele verwarring. Ik genoot van de vernedering, aangevoerd door de ongenaakbare, bloedmooie Katja.

‘Apen, wat is dit nu toch? Zeg, apen!’

Met een vuurrood hoofd door het ploegen over het kokendhete zand helemaal naar boven, stond oma Tanja voor ons. Het gegil, gekrijs en geschreeuw hadden haar gealarmeerd. Wat was er aan de hand? Niets, er was helemaal niets aan de hand. Met een onschuldig grijnslachje keek Katja oma Tanja aan. We waren gewoon aan het spelen geweest. Krijgertje met verlos. De twee Olga’s knikten gedwee. Katja liet nu ook aan oma Tanja de amberen schat zien, die ze tijdens mijn aftuiging de gehele tijd in haar vuist had gehouden.

Zo waren het theater en het bedrog niet alleen mij, maar de meeste kinderen van de allerlaatste Sovjetgeneratie als een tweede natuur ingebakken. Elk land kent zijn eigen toneelspel en leugens.

Na drie dagen kwamen we dus aan.

In Amsterdam.

We vonden een pensionnetje in het havengebied; een betonnen treurnis waar losse passanten, kantoorthumus, maar ook huisartsen die even hun praktijk hadden verlaten seksueel aan

hun trekken kwamen met van buiten meegevoerde heroïnehoertjes, waarvan het in de hoofdstad van Nederland destijds nog wemelde. De wastafels in de kamers waren besmeurd met de haren en de spetters van de voorgangers en voorzien van sachets merkloze shampoo. Onder het groene tl-licht in de hal stond een koffieautomaat die ook soep gaf – groenten en tomaten. Die van tomaten was op. Het was voor het eerst dat ik een dergelijk wonder zag. Achter de balie zat een negerin met een zilveren bril. De eerste nacht sliep ik tussen mijn vader en mijn moeder in een twijfelaar. Daarna werd er tegen betaling van een halve nacht extra voor mij een stretcher geregeld.

Vanuit hier probeerde mijn vader onze Lada te verpatsen, om vervolgens meteen het vliegtuig te nemen naar Tel Aviv. De harde valuta voor de tickets was al gereserveerd. Dollars die mijn vader bij een woekeraar in Riga had gekocht en weggeborgen in een leren buidel aan een schoenveter om zijn nek. Samen met onze deels vervalste geboorteakten, paspoorten en sovjet-verklaringen tot Jood.

De moeder van mijn vader, getrouwd met mijn grootvader Otto Katz, had als meisjesnaam Edelstein. Mijn vader verkeerde dus buiten de rassengevarenzone, ook al behoorde zijn vader tot een oud Lets-lutheraans geslacht, vrijwel zeker van Duitse oorsprong.

Mijn moeder vormde het probleem.

Aan beide zijden was haar familie zo Russisch als zwartbrood, afkomstig uit de zuidelijke Oeral, al deed het familieverhaal de ronde dat een verre voorvader van haar als Tataar had gevochten tegen Ivan de Verschrikkelijke in Kazan. Het zou de zweem van de amandelvormige ogen van mijn moeder verklaren, die ik samen met een lichtelijke knobbelneus van haar heb geërfd.

‘Nee, ik wil het niet, ik doe het niet!’

Ze hechtte aan haar afkomst, aan haar familie, ook al was iedereen aan die kant, net als bij mijn vader, inmiddels dood.

‘Nu kan het nog,’ had mijn vader op een avond gezegd, toen hij van zijn werk in het theater was thuisgekomen. ‘Alles is hier verdoemd. Voel je dat niet, Vera? Vóél je dat dan niet?’

Alsnog ging ze overstag.

Eerst werd de datsja verkocht.